

кара сөзлерди тап қосықтай етип уйқастырып жырлайды хэм ҳәм уақыяларды оғада сулыў етип баянлайды.

Жуўмақлап айтқанда, «Шәриар» дәстанындағы ҳәр бир сөз, ҳәр бир образ, ҳәр бир мотив, ҳәрқандай форма, усыллар, сүүретлеў қураллары, композициялық бирликлер ҳәм көркем тил ҳәр қайсысы өз орнында өзінше бир поэтикалық хызмет атқарып турғаны ме-

нен, ҳәммеси бир-бири менен тығыз байланысқан ҳалда өз алдына тутас бир көркемлик дүньяны келтирип шығарады. Бул болса, оз гезегинде, дастанның идеялық-көркемлик жактан бекем бирлигин, яғный айтқанда мазмунсыз форма, формасыз мазмун болмай-туғынын тәмийинлеп турады.

Әдебиятлар

1. Мақсетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дәретпелери. –Нөкис: «Билим», 1996.
2. Шәриар. Қарақалпақ халық дәстаны. Өтенияз жыраў варианты. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. XIII том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.
3. Шәриар. Қарақалпақ халық дәстаны. Қуламет жыраў варианты. Көп томлық. XIII том. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.

РЕЗЮМЕ

Мақолада «Шәриар» достонининг бадий хусусиятлари Утанияз ва Қуламет жиров вариантлари мисолида кенг тахлил этилган. Шундай қилиб, ҳар қандай бадий асарда аниқ баён этилган, мохирона тасвирланган ўй-фикрнинг ҳам, ўз ўрнида қўлланилган ҳар бир сўзнинг, ҳар қандай образнинг, топқирлик билан тузилган композициянинг ҳам уринли танланган бадий шаклнинг, бадий тасвир воситаларининг катта кичик бир деталнинг ҳам бадий поэтик ходисани келтириб, чиқаришдаги роли бор деган хулосага келинади.

РЕЗЮМЕ

Художественные особенности эпоса «Шарьяр» подробно анализируются на примере вариантов «Утанияз» и «Куламет джир-рау». Таким образом, каждое слово, каждая гениальная композиция изображения, каждая хорошо подобранная художественная форма, все средства художественной выразительности, каждая большая и маленькая деталь, которая точно описана в любом произведении искусства, используются на своем месте. Сделал вывод, что это сыграло роль в индукции

SUMMARY

The artistic features of the «Sharyar» epic are extensively analyzed on the example of Utaniyaz and Kulamet jirau options. Thus, every word, every image ingenious composition, every well-chosen artistic form, every means of artistic expression, every large and small detail, which is precisely described in any work of art, is used in its place. Concluded that, it had a role in the induction.

ҚАРДОШЛИК МАВЗУСИДА ШЕЪРИЙ ТУРКУМ ЯРАТИШ ТАЖРИБАСИДАН

(И.Юсупов лирикаси мисолида)

Г.Қураамбоева – филология фанлари номзоди, доцент

Тошкент педиатрия тиббиёт институти

Таянч сўзлар: шоир, шеърят, лирика, бадий туркум, ижодий ўзига хослик, адабий мавзу, ғазал жанри, поэтик образ.

Ключевые слова: поэт, поэзия, лирика, художественный цикл, творческое своеобразие, литературная тема, жанр газелл, поэтический образ.

Key words: poet, poetry, lyrics, art cycle, creative originality, literary theme, gazelle genre, poetic image.

Ўзбекистон Қахрамони, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ шоири Ибройим Юсупов ижоди ўзбек китобхонларига яхши таниш адиблардан бири. Муаллифнинг “Булоқлар қайнаганда”, “Олтин қирғоқ”, “Сахро орзулари”, “Чўл тўрғайи”, “Раҳмат, сенга замоним”, “Қоратол”, “Менинг йигит вақтим, сенинг киз вақтинг” каби шеърый тўпламлари Ўзбекистонда босилиб чиққан. Шоирнинг ўзбек тилида чоп этилган сўнгги тўпламларидан бири “Сўфитўрғай салом” (2015) деб аталади. Китобга кирган шеърларни Зулфия, Шухрат, А.Орипов, М.Али, Ҳ.Худойбердиева, Ж.Жабборов, О.Матжон, Ҳ.Шарипов, Н.Нарзуллаев, Р.Парфи, О.Ҳожиёвадек халқ шоирлари, шунингдек, А.Абдураззоқ, М.Жалил, Я.Қўчқоров, М.Аҳмад каби турли авлодга мансуб тажрибали ижодкорлар ҳар хил даврларда ўзбек тилига ўгирган. Ўзбекистонда И.Юсупов шеърятига қизиқиш катта. Бунинг сабаби бор, албатта. Шоир ўзбек адабиётига, ижодкорларига ғоят яқин қалам соҳибларидан эди. Қорақалпоғистонда ўзбек адабиётини тарғиб қилишда ҳамиша фаоллик кўрсатган, шоирлари ва ёзувчилари билан дўстона муносабатлар ўрнатиб, икки адабиёт алоқаларига муносиб ҳисса қўшган И.Юсупов эди. Иккинчидан, шоир лирикасида Ўзбекистон мавзуси бошқа қорақалпоқ адибларига нисбатан кенг ёритилган. У лириканинг қайси жанрига қўл урмасин, дўстлик ва қардошлиқ мавзусини четлаб ўтган эмас.

И.Юсупов ўзбек ҳаётига доир лириканинг турли жанрларида ўттизга яқин шеърлар ёзган. “Ўзбекистон”, “Ўзбек сози”, “Бир гул уздим Чирчиқ бўйида”, “Тошкентлик шоир дўстларимга”, “Қизинг гўзал бўлсин, шоира бўлсин”, “Хивалик гўзал”, “Навоийга”, “Улуғбек хотирасига”, “Хоразмга”, “Мен Тошкентни соғинаман кўрмасам”, “Кел Беруний боғларига” ва яна ўнлаб шеърлар борки, ҳар бирида қорақалпоқ шоирининг бадий эстетик туйғулари, дўстликнинг ижтимоий-маърифий аҳамияти ҳақидаги фикрлари

ўқувчига завқ беради, фикр дунёсини бойитади. И.Юсупов мавзунини шунчаки қуруқ, таъсирсиз ифодалар билан таърифламайди, балки ҳеч бир шоирда учрамайдиган, бир ўқишда ёд бўлиб кетадиган бадий компонентларда талкин этадики, шоирнинг топқирлигига тан берасиз. Кичкина бир мисол фикримизни тасдиқлай олади.

*Томиримизда туғилганлик қонимиз бор қотишган,
Ота-бобо бир нон топса, бирга бўлиб тотишган.
Халқимиз бор бир дарёнинг икки бўйида туриб,
“Ассалому алайкум!” деб носвой сўраб отишган.*

Ёки:

*Бир қора қалпоқ остида икки кўзнинг бирисан,
Қийматлик қўшимсан сен, қозон-товоқ олишган.¹*

Мисоллар шоирнинг “Хоразмга” шеърдан олинди. Мазкур парчанинг ўзидаёқ ҳаётнинг ихчам бир манзараси кўз олдингизда гавдалангандек бўлади. Хоразм ва қорақалпоқ халқларининг қўни-қўшилиги, биродарлиги ҳақида кўп шеърлар ёзилган. Лекин ҳеч бир шоир бу дўстликни, унинг тарихи ва бугунини И.Юсуповчалик “бир нон топса, бирга бўлиб тотишган” ё “бир дарёнинг икки бўйида туриб, носвой сўраб отишган” ёки “бир қора телпак остида икки кўз” ёхуд “қозон-товоқ” олишган халқлар тарзида, бетакрор образли шаклда таърифламаган бўлса керак. Бу шеърятда халқларимиз дўстлигини ёритишнинг чинакам бадий кашфиёти, шоирнинг маҳорати

¹ Ибройим Юсупов. Сўфитўрғай салом. Тошкент, 2015., 30-бет. Бундан кейинги таҳлилга тортилган шеърларнинг барчаси шу китобдан олинди. Юқорида қайд этганимиздек, шеърларни атоқли ўзбек шоирлари ўгирган. Таржималарни аслиятга солиштириб кўрдик. Яхши таржима қилинган. Жиддий камчилик борлигини сезмадик. Шунинг хисобига олиб, таҳлилда асл нусхадан эмас, таржималардан фойдаланишни афзал билдик. (Г.К.)

белгиси. Маҳаллий-миллий колорит талқинининг бетакрор кўриниши.

И.Юсупов шеърлари оддий, самимий, лекин фалсафий маъно талқини чуқур. Муаллифнинг образли фикрлаш тарзи мукамал, чиқариладиган хулоса ҳам ғоят ибратли. Ўзбекистон ҳақида кўп шеърлар ўқиганмиз, қасидалар битилган. И.Юсупов ҳам бу мавзуга мурожаат этди ва бошқа шоирларга ўхшамайдиган “Ўзбекистон” деган шеър ёзди. Ўзбекистонни қорақалпоқ шоири қалби, ижодий тамойиллари асосида таърифлади. Шунинг учун ҳам у ўзбек шоирларининг Ўзбекистон ҳақидаги шеърларининг ҳеч бирини такрорламайди. Шеър йигирма банд. Уни қасида жанри намунаси дейиш ҳам мумкин. Шеърда Ўзбекистоннинг бетакрор салоҳияти, табиатию одамлари, шаҳарларию кишлоқлари, меҳмондўстлик фазилати қорақалпоқ шоири қаламида янада кўркам, янада жозибадор, ўзгача жаранглайди. Улуғбеги Навоийларни берган диёр, Тошкент, Хоразму Бухоро, Андижону Фарғонага маскан бўлган ўлкани шундай улуғлайдики, ўқиган ҳар бир инсон шу юрт фарзанди эканлигидан фахрланади. Бу фикрларнинг қорақалпоқ шоири тилидан айтилаётгани шеърнинг аҳамиятини янада кучайтиради. Мавзунинг дўстлик ғоялари билан боғлаб талқин этилгани шеърнинг яна бир ютуғидир. Шоир шеърнинг бир жойида:

Ўзга эмас, ўз жонимсан,

Гўзал Ўзбекистонимсан –

деб ёзади. Ва яна бир бандда бетакрор сатрларни ўқиймиз:

Юртин севган ўзбекдан гар

Камроқ севсам бу ўлкани,

Қорақалпоқ дема мани...

Шоир бу мисраларни тил учида эмас, дилдан ҳис қилиб ёзганига шубҳа йўқ.

Шоир лирикасида Тошкент билан боғлиқ икки шеър бор. Бири “Тошкентлик шоир дўстларимга”, иккинчиси “Мен Тошкентни соғинаман кўрмасам”. Шеърлар мазмунан яқин, бири бирини тўлдирди. Биринчи шеър ўн икки, иккинчиси ўн уч банд. Биринчи шеър бағишлов йўлида ёзилган. Ойбек, Ғ.Ғулом, Миртемир, Зулфиялар билан бўлган учрашувлар, қувноқ давралардаги жўшқин суҳбатлар, фикр алмашувлардан олинган таассуротлар шеър мазмунини ташкил этади. Шоир сафдошларини соғиниб: “*Дўстларим, сизларсиз кўнглим хуш бўлмас, Баримиз бир богнинг булбулларимиз*” деб хитоб қилади. Озод Шарқ кизи Зулфия овозини, Ғ.Ғуломнинг жарангдор қаҳқаҳасини соғинганидан сўзлайди. Ўзбек шеърлятига меҳри бекиёслиги қуйидаги мисраларда ёрқин акс этган.

Улуғ Навоийдан тортиб, бу кунги

Кенжа Абдуллага қадар ўйласам,

Ўзбек шеърляти бир дунё бўлиб,

Рухимда яшайди мисоли қўклам.

И.Юсуповнинг ўзбек адабиётига ихлоси, садоқати шу тарзда ифодаланар экан, иккинчи шеърда бу мавзу янги фикр, янги ғоялар билан бойитилади. Бу ердаги соғинчнинг моҳиятида ҳамқору ҳамнафас ижод қилган сафдошлари шеърлятини кўмсаётганидан шоир сўз очади. Мазкур шеърда ҳам Ғ.Ғулом, Ойбек, Миртемир, Зулфия исмлари учрайди. Булар ёнига Э.Воҳидов ва А.Орипов номлари ҳам қўшилган. Мустақиллик йилларида улар билан ўтган мушоиралар, тажриба алмашув жараёнлари тилга олинади. Шеърда ижод аҳлининг қуроли бўлмиш ўзбек тили ҳам улуғланади, туркий таркибнинг энг бой тили сифатида баҳоланади.

Навоий шон берган, Бобур шеър битган,

Машраб ғазал айтган бу тил бор бўлсин.

Бу тил учун Қодирийни ҳўрлаган,

Номардлар охирда хору зор бўлсин!

Шоирнинг дўстлик мавзусидаги шеърлари орасида ўзбек халқининг тарихий шахсларига бағишланган бир

неча шеъри бор. Муаллиф уларнинг тарихдаги ўрни хусусида ишончли фикр юрита олган. Олим бўлса, олимлик салоҳияти, шоир бўлса, шоирлик истеъдоди, санъаткор бўлса, санъат оламидаги талантига хос қирраларни юксак бадииятда, образли шаклда тасвирлаган. Шоирнинг “Навоийга”, “Улуғбек хотирасига”, “Қизинг гўзал бўлсин, шоира бўлсин!” (Зулфия), “Сўзинг эл кўнглида топсин эътибор” (А.Орипов), “Овозинг сенинг” (О.Худойшукуров) в.х. шеърларда у ёки бу шахснинг тарих, адабиёт ва санъат олдидаги катта хизматлари маънавий салоҳияти тимсолларда берилади. Уларни шахс сифатида ижодкор, олим ёки санъаткор қиёфасида характерлай оладиган хусусиятлар реал чизилган.

И.Юсуповнинг Алишер Навоий ижодига шогирдлик меҳри алоҳида. Шеърларида улуғ шоир номи ҳурмат билан тилга олинишини аввал таҳлил қилинган шеърларда кўргандик. “Навоийга” номли шеър мана шу эҳтиромнинг навбатдагисидир. Шеърда Навоий “*чўлда битган бог*”га “*сояли, мевали бир дарахт*”га таққосланади. “*Гўзаллик иқлимин нурафишон этган, Зулматни ёритган шамчиروқ*”ка ўхшатилади. Қуйидаги тўртлик қорақалпоқ адабиётининг мутафаккир шоирга ҳурмати рамзи десак, муболага эмас.

Сахро гулларини сочай пойингга,

Навоийни суйган қорақалпоқ бўлиб,

Ибройим дер: улуғ руҳинг олдида,

Бош эгайин шогирдинг Бердақ бўлиб.

Ҳали ҳеч бир қорақалпоқ ёки ўзбек шоири Алишер Навоийга нисбатан устоз-шогирдлик эҳтиромини бунчалик оригинал бадиий шаклда, образли ифодаламаган бўлса керак.

“Қизинг гўзал бўлсин – шоира бўлсин” шеърининг ғоявий талқини, бадиий шакли ҳам “Навоийга” шеърини эслатади. Шеър Зулфияга эмас, замондошларига мурожаат усулида ёзилган. Шеърда Зулфияни улуғлаш ғояси ҳам бор. Шу билан бирга, шоира шахсияти, ижодий-ижтимоий фаолиятдан намуна олишга даъват ҳам қаламга олинган. Бу икки йўналиш ўзаро уйғун ва ижодкор шахсининг янги қирралари билан ўқувчини таништиради. Бир қарашда, бу гаплар оддий, ҳамма биладиган маълумотлардек кўриниши мумкин. Агар биз бу фикрларга бошқа бир адабиёт вакили томонидан айтилаётганини назарда тутсак, шеърнинг ижтимоий-тарбиявий аҳамиятини ҳис қилиш қийин бўлмаса керак.

Яхши одам исми – кўнглининг нақши,

Ниятлаб от қўйсанг – ҳаммаси яхши.

Айтинг, ким қизига исм қўймоқчи?

Толе оқиомида бир зиё бўлсин,

Гар бўлсанг фарзандинг донгин ёймоқчи,

Илтимос, қиз оти “Зулфия” бўлсин.

Шеърнинг ифода шакли содда, маъноси ибратли, талқин самимий. Шеър мухлисларга ёд бўлиб кетгани ҳам ҳақиқат. И.Юсупов услубига хос бадиий сўзга халқона жило бериш, фикрни оддий, лекин фалсафий йўналишда талқин этиш аксарият шеърларига хос хусусиятдир. Масалан, шоирнинг “Туғишганлик” номли шеърда халқона тасвирнинг яна бир янги ифодасига гувоҳ бўлдик.

Бир ўчоқда ўт ёқтирган,

Бир яйловда мол боқтирган,

Тўй-ҳашамда от чоптирган –

Ризқи йўлдош туғишганлик.

Ўзбекни ўз оғам этган,

Улкан бахт инъом этган,

Бир қозонда ош дамлатган

Меҳри иссиқ туғишганлик.

Мисралар халқ оғзаки ижодига хос ифода шаклини ёдга солади. Икки халқ тақдирининг туташлигини, “*ор-номуси, виждони бир*”, “*моли билан жони шерик*”,

“бир тандирда нон ёпишган”, “бир дарёдан сув ичиб” гуллаб яшнаётган қорақалпоқ ва ўзбек халқлари дўстлиги халқона бадий услубда жуда ўқимишли қилиб ёзилган.

И.Юсупов ўзбек санъатидан ҳам яхши хабардор бўлган. Хусусан, куй ва қўшиқчилик санъатига мухлис шоир эди. Унинг “Ўзбек сози”, “Овозинг сенинг” шеърлари ана шу илҳомнинг натижаси ўлароқ ёзилган. “Тановар” ўзбек мумтоз куйларидан бири. Куйнинг оҳанги сеҳрли ва маънос. Тингловчини қисман бўлса-да, тушқун кайфиятга солади. Шоир шу туйғуни ҳис қилган ва таассуротини шеър қилиб ёзган. “Ўзбек сози” ғазал жанрининг гўзал намуналаридан бири. Ғазал шоирнинг аруз вазнида ҳам ижод қила олиш талантидан далолат беради. Ҳар бир байтда куйнинг ноёблиги, мафтункорлиги таъкидланганидек, қалбларга “дард соладиган”, “сеҳрли тузоғига” илтириб, маънавий дард уммонига ғарқ этадиган мўъжизавий қудрати ҳақида ҳам сўз айтади. Ҳатто Навоийдек буюк шоир ҳам “бу тузоқдан чиқа олмай куйгани”ни эслайди.

*Юрак торидан ишланган асбоб торми дейман,
Сознинг энг нафис аълоси ўзбекда дорми дейман...*

Куйдаги икки байтда эса лирик қаҳрамоннинг рухий ҳолати, куй сабаб қалбида туғилган туйғулар ғалаёни тасвири табиий ва таъсирли чиққан.

*Титратмай чал торингни, жоним “Тановар” гўзал,
Йиғлатмоқ шоир жонини сенга даркорми дейман.
Ошиқлик оғушида ўртама Ибройимни,
Ҳой, сен, созанда дилбар, раҳминг борми дейман?*

Ғазалдаги поэтик образлар, рамзли маънолар, бошқада ифода воситалари бадийят кирраларидир. Ғазал ўзбек шоирларига ҳам илҳом берган кўринади. А.Ориповнинг “Муножот”ни тинглаб” шеърини ўқиганда И.Юсуповнинг “Ўзбек сози” ғазалини эсладик. Чиндан ҳам, бу икки шеър ўртасида, мазмун талқинида яқинлик бор. Икки шеърда ҳам шоирларнинг куйдан “норозилиги” акс садо бериб туради. “Созанда”, “Куй” поэтик образлари икки шеърда ҳам бир мақсад ва бир ғояга йўналтирилган. А.Орипов шеърда шундай сатрлар бор:

*Қани, айт, мақсадинг нимадир сенинг,
Нега тилкалайсан бағримни, оҳанг...
Бас, етар чолғучи, бас қил созингни,
Бас, етар, қўксимга урмагил ханжар...*

Мазкур шеърнинг И.Юсупов ғазалидан фарқи шундаки, ўзбек шоири куйнинг оғирлигини ўтмиш ҳаётига қиёслаб, одамзод бошига тушган ғам-аламлар тимсолида талқин этгани такрорланмас бадийят белгисидир. Икки шеърда ҳам Навоий тимсоли бор ва у бир мақсадда фойдаланилган. Агар И.Юсупов ғазалига Навоий образи “Бу тузоқдин чиқмоқ истаб, йўл сўрадим Навоийдан, “Мен ҳам куйганман, деди” мазмунида келтирилган бўлса, А.Орипов улғу шоирнинг куйга муносабатини “Қайлардан келмоқда бу оҳу фарёд, Ким у йиғлаётган, Навоиймикин?” мисралари орқали ифода этган. Ҳарҳолда, бу икки асарни бир-бирига боғлаб турадиган муштарак хусусиятлар анчагина бор. Лекин шеърларнинг ўзига хос жиҳатлари ҳам оз эмас. Аввало, уларнинг ифода шакли ҳар хил. И.Юсупов мавзуни ғазал жанрида ёритган бўлса, А.Орипов шеъри бармоқ усулида битилган. Поэтик образлар, мажозий талқин икки шоирда икки хил. Гарчи шеърларда куй тимсоли марказий ўринда турган бўлса-да, моҳиятан, эстетик таъсир кучи, сўз қўллашдаги бадий салоҳият ҳар бир шоирда ўзига хос. Айниқса, “Муножот”ни тинглаб”да интонация, талаб оҳанги кучлироқ. Аслида бу икки асар қанчалик ўхшаш бўлмасин, бири қорақалпоқ ғазалчилигининг, иккинчиси, ўзбек шеърятининг юксак намуналаридан бири бўлиб қолаверади.

И.Юсупов ўзбек мумтоз адабиётини, айниқса,

ғазалчилик анъаналарини яхши ўзлаштирган адиб. Бу тажриба шоирга аруз вазнида эмин-эркин қалам тебратиш имконини берган. Шоирнинг “Ўзбек сози” ғазали таҳлилида бу тажрибанинг самарасини кўрдик. И.Юсупов мумтоз шеърятга ижодий эргашиб ғазаллар туркумини яратди. Бу шоирнинг “Баҳор ва сен” ғазаллар туркуми.

Туркумга ўн етти ғазал киритилган. Биринчи ғазалга Навоийнинг “Наводируш – шабоб” девонидаги:

*Жуп қуралай қозлерингди ноз уйқасынан оят,
Уйқасын ашсын, оларды гўлзар ишинде оят*

байти эпиграф қилиб олинган. Ғазалларнинг ҳар бири етти байтдан иборат. Мазкур шакл Шарқ ғазалчилигида кенг қўлланилади. Шоир баъзи ғазалларида “Ибройим”, айримларида “Аёзий” тахаллусини келтирган. Муаллиф Шарқ, жумладан, ўзбек адабиётининг машҳур сўз санъаткорлари Ҳофиз, Лутфий, Навоий, Фузулий, Машраб, Нодири, Фуркат каби шоирларнинг ҳар бирига ғазал бағишлаган, уларнинг жаҳон адабиётидаги ўрнига баҳо бериб, шеърят даҳолари сифатида характерлаган. Афсуски, ғазаллар ўзбек тилига ўтирилмаган. Шу боисдан биз ғазалларнинг асл нусхаларидан фойдаланишни маъқул билдик. Лутфийга бағишланган ғазалда шундай бир байт бор:

*Лутфийннан жарлықан, Лутфий болсам, ажеп емес,
Ййип илхамын йошы, ий болсам ажеп емес...*

Шоир Лутфий ижодини илҳом булоғи тарзида таърифлар экан, Навоийга бағишланган ғазалида улғу шоир яратган қаҳрамонларнинг халқимиз орасида оммлашганига эътибор қаратади.

*Наўбаҳар келип, ашықларга даўайи болды
Жер жаҳан жасыл кийип, аспан ҳаўайи болды.*

Ҳар жигит озинше Фарҳад, ҳар қыз озинше Шийрин,

Ҳар кеўил шайырлықта қудды Наўайи болды.

И.Юсупов ўзига замондош ғазалнавис шоирларга ҳам ғазал бағишлашни унутмади. Уларнинг ўзбек адабиётидаги мавқеи, шоирлик салоҳияти тўғрисида ҳам илҳом билан қалам тебратди. Туркумда С.Абдулла, Зулфия, Э.Воҳидов ҳақида ҳам гўзал ғазаллар бор. Айниқса, Э.Воҳидовга бағишланган ғазалнинг талқин усули ҳам, мазмуни ҳам ўқувчи хотирасига муҳрланса ажабмас.

*Шайырлық сан-сыпатына илинсем де елимде,
Ышқы итибарына илинип, яр саналмадым.
Қосықта еркин қалем тартса да бул Аязий,
Ғазел бабында лекин мен Еркин болалмадым.*

Шоирнинг камтарона эътирофида ўзбек адабиётига, қаламқаш дўсти талантига ҳурмат, тан бериш қорақалпоқ адибининг нақадар бағри кенг, талантининг қадрига етадиган, самимий инсонлигидан дарак беради. Ғазалда яна бир ибратли нуқта бор. Шоир ғазалда туюқ жанридан ўринли фойдаланган. “Эркин” атамаси икки мисрада, икки маънода келади. Биринчи мисрада “эркин” сўзи “қалам тебратишда эркин бўлолмадим” маъносини билдирса, иккинчи мисрада бу сўз шоир Эркин Воҳидов деган маънони англатади. Бу И.Юсуповнинг мумтоз шеърят жанри билимдони эканлигини далиллайди.

Юқорида И.Юсуповни ўзбек санъатининг том маънодаги мухлиси, тарғиботчиси тимсолида таърифлаган эдик. Ўзбек санъаткорларини улғулаш анъанасини ғазалларида ҳам давом эттирди. Мукаррама Турғунбоева, Юнус Ражабий, Ҳалима Носирова, Ойимхон Шомуратова каби ўзбек ва қорақалпоқ санъати дарғалари ғазалларининг қаҳрамонларига айланди, ҳар бирининг санъат оламидаги мавқеини шеърят тили билан шарафлади. Санъаткорлар репертуарларидан “Дем бермес”, “Тановар”, “Самарқанд ушшоқлари” сингари ашулалар мисолида икки халқ ва уларнинг санъатлари барҳаётлигига ишора

қилинади.

И.Юсуповнинг Ўзбекистон ва ўзбек ҳаётидан
ёзилган ҳамма асарларини ушбу тадқиқотга қамраб

олдик деган ҳулосага келиш ўринсиз. Чунки мавзунинг
қамрови кенг ва серқирра. У алоҳида тадқиқотни тақозо
этади.

Адабиётлар

1. Миртемир. Қарақалпақ дэптери. –Нөкис: 1980.
2. Юсупов И. Йош. Қосықлар. -Нөкис: 1977.
3. Юсупов И. Сўфитўрғай салом. -Тошкент: 2015.
4. Юсупов И. Тасқа когерген гул. Қосықлар ҳам поэмалар. –Нөкис: 2017.
5. Орипов А. Йиллар армони. Шеърлар ва дostonлар. –Тошкент: 1984.

РЕЗЮМЕ

Мақолада атоқли шоир И.Юсупов лирикаси мисолида шеърятда туркум яратиш тажрибаси ҳақида сўз юритилади. Ўзбек ва қарақалпоқ шоирларининг қардошлиқ мавзусидаги шеърларининг ижодий ўзига хос қирралари очиб берилади.

РЕЗЮМЕ

В статье на примере лирики рассматривается творческий опыт создания стихотворных циклов в поэзии известного поэта И.Юсупова. Рассказывается своеобразные грани стихотворений узбекских и каракалпакских поэтов, посвященных теме братства.

SUMMARY

The article deals with the experience of creating poetic cycle on the bases of poetry well-known poet I.Yusupov. It represents the peculiar facets of the poems of Uzbek and Karakalpak poets dedicated to the theme of brotherhood.

УДК: 821.51

АДАМЗАТ ЖЭМИЙЕТИНИҢ РУҰХЫЙ-МӘДЕНИЙ ТУРМЫСЫНДА ИМПРОВИЗАЦИЯНЫҢ КЕЛИП ШЫҒЫҰ ЗЭРҰРЛИКЛЕРИ

К.Г.Матимов - таяныш докторант

Әжсинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: адабиёт, фольклор, санъат, импровизация, импровизатор, жиров, шоир.

Ключевые слова: литература, фольклор, искусство, импровизация, импровизатор, жырау, поэт.

Key words: literature, folklore, art, improvisation, improviser, bard (zhyrau), poet.

Адамзат жэмийетиниң раўажланыўында әйемги дәўирлеринде көркем әдебият хэм көркем өнер түрлери жүдә узақ дәўирлерде тамыр урғанлығы әдебият хэм мәденият тарийхы арқалы жақсы билемиз. Өйткени, инсан сыртқы орталықты, жэмийетти, турмысты тек ғана әмелий хызмет барысында билиў менен шекленип қалмай, оларды көркем-эстетикалық пикирлеўлер, сезиўлер арқалы үйренеди. Демек, сыртқы орталық, жэмийет, турмыс туўралы түсиниклерди көркем образлар арқалы береді.

Инсаният тарийхының барлық дәўирлеринде де көркем әдебият көркем өнер түрлериниң бири болып хэм олар арасында ең жетекши хэм айрықша түри сыпатында үлкен орын тутып, әхмийетли роль ойнап келмекте. Соның ушын да «Әдебият инсанларға тәбият хэм жэмийет ҳақында кең мағлыўмат беретуғын дәрек» [1:20] деп баҳалағаны бийкарға емес. Әлбетте, көркем әдебият – көркем сөз өнери болып, сыртқы дүньяны, жэмийетлик турмысты образлар арқалы танийды. Әдебият жэмийетлик сананың ажыралмас түри болып, тәбиятты, турмысты билиўге умтылады хэм олар туўралы түсиниклерди көркем образлар менен береді.

Ең әйемги дәўирлерде буннан шама менен 2700-2800 жыллар бурын әйемги Грецияда әдебият, көркем өнер хэм мәденияттың дәслепки үлгилери туўыла баслады. Соң жоқары раўажланыў басқышына көтерілген бул әдебият бизиң заманымыздың III әсиринде Рим мәдениатының қәлиплесиўине тийкар салды. Усы әйемги халықлар жасаған мәденият, әдебият хэм көркем өнер антик мәдениаты, антик әдебияты деп аталады.

Көпшилик халықларда да мың жыллап тарийхларға ийе әйемги әдебиятлар бар, бирақ олардың хәр бири антик әдебияты деп атала бермесе керек. Тек ғана әйемги Греция хэм әйемги Рим әдебиятын антик әдебият деп атайды. Себеби, усы еки әдебият өзлеринен соңғы дәўирлердеги әдебиятлар ушын көркем-эстетикалық тийкар болып хызмет етти. Антик әдебияты өзиниң жоқары көркемчилиги, терең хэм демократиялық идеялылығы, жанрлардың байлығы менен басқа әйемги әдебиятлардан ажыралып турады [2:18].

Буның менен биз әйемги Греция мәдениаты, әдебият хэм көркем өнердиң пайда болыўы хэм раўажланыўы

ның орайы, үстини деген жуўмақ жеткиликсиздей көринеди. Өйткени, әйемги мәденият, әдебият хэм көркем өнер үлгилери Мыср, Шумер, Қытай, Хинди-стан улыўма Шығыс халықларында пайда болғанлығын көпшилик илимпазлар мойынлап атыр [3:13-14.; 4:8.; 5:3]. Шығыс халықлары мәдениаты тарийхын үйрениўши алымлар «Әйемги Шығыста шегине жеткен жыртқышлық соншама мәдениятты жоқ етпегенде, биз Греция менен Римнен бурынырақ сол еллердиң мәдениатын тереңирек үйренген болар едик. Әйемги мәденияттың төркини Шығыстан таралыўына қарамастан, олар рехимсиз түрде қыйратылған» [3:13-14] - деп жазады. Буның айкын дәлили сыпатында Шығыс халықларында кең тарқалған «Гильгамеш», «Махабхарата», «Рамояна», «Авесто» хэм т.б. көркем әдебий естеликлерди атап өтиў орынлы. Мине, усындай Шығыс халықларында кең тарқалған фольклорлық, мифлескен көркем әдебий естеликлер түркий халықлары әдебияты, соның ишинде, қарақалпақ әдебиятының қәлиплесиў хэм раўажланыўы басқышларында поэтикалық көркемлик дүньясының байлығына үлкен әдебий тәсир жасады. Солай болса да, антик әдебиятының поэтикалық сағасы көпшилик дүнья әдебияты хэм көркем өнериниң көркем поэтикалық, идеялық, жанрлық хэм формалық-стиллик раўажланыўы тенденциясына көркем әдебий дәрек болып хызмет етти.

Жэмийетте инсанияттың руўхый дүньясы хэм мәдени турмысында көркем өнер түрлери (көркем әдебият, музыка, театр, сўўрет, хореография, архитектура) айрықша әхмийетке ийе болып, адамзат жэмийетиниң миллий-мәнаўий хэм руўхый сана сезими, эстетикалық сезимталлығы, дүньялық көзқарасын қәлиплестириўде орны гүреўли жэмийетлик қубылыстардың бири болып табылады. Мине, усы көркем өнер түрлериниң пайда болыўы неше мың жыллық дәўирлерге барып такалады. Ерте дәўирлерде дүнья халықлары мәдениаты хэм әдебияты тарийхында көркем өнер түрлериниң бир-биринен ажыралмай синкретикалық усыл арқалы раўажланғанын көриўге болады. Демек сөз өнери (көркем әдебият), саз өнери (музыка), хәрекет (актерлық шеберлик) хэм ойын (хореография) өнерлериниң бирикпесин синкретизм деп аталады [6:351]. Бул бириншиден, ерте дәўирлердеги адамзат жэмийетинде илим-техника, жазба әдебият хэм жазыў мәдениатының